

ЗУСТРІЧНІ ТЯЖІННЯ У ДУХОВНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНСТВА П ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ: НОСІЇ, ОСЕРЕДКИ, ПАРАДИГМИ

Так склалося історично, що третина світового українства проживає поза межами України. Мільйони емігрантів налічує українська діаспора Європи, США і Канади і вони вносять вагомий вклад у соціально-економічний, політичний та культурний розвиток країн поселення. Українські емігранти перенесли туди свої звичаї, традиції, тепло рідного краю, турботливо плекають нашу мову, рідну літературу і мистецтво.

Констатуючи тепер цей загальновідомий факт, кожен історик літератури мусить певною мірою його розгортати, конкретизувати та осмислювати в обраному ракурсі. Відповідно до нашої теми, крізь призму концептів «дискурс» і «дискурсивна практика», окреслимо бодай пунктирно ту канву, на якій увиразнюватимемо нижче свої міркування, наповнюючи ними загальне *«так склалося історично»*. Історичні події не відбуваються анонімно і безособово, а мають властивий їм «горизонт», «часопростір», діячів-творців з відчутними інтенціями, сподіваннями і наслідками – бажаними чи несподіваними. Як зазначав грецький філософ і богослов Христос Яннарас, людська природа (як «невизначна суміш душі й тіла») понад усяким розумінням «знає, що повнота життя досягається лише у співвіднесеності – у взаємній цілковитій самовіддачі»¹. Іншими словами кажучи, людська культура, маючи духовний і матеріальний вияви, твориться у повсякчасній комунікації, в діалозі особистостей, спільнот і народів, які постійно мігрують. Історики, культурологи, журналісти, літературознавці проникають у це плетиво спонук, діянь і здобутків, але тільки свідки, мемуаристи, публіцисти озвучують і текстуалізують цю одвічну таємницю.

Щоб чіткіше уявлювалися окремі ланки релігійно-духовного дискурсу з прихованих історичних *передумов* – геополітичних, соціокультурних, побутових вимірів, а багаторівневі суспільні прояви зриміше персоніфікувалися через міжособистісні взаємини живих постатей, які мали свої імена-долі і брали певну участь у відомих подіях, варто бодай штрих-пунктирно окреслити те, як у персоналіях відбувалася еміграція під час Другої світової війни і в післявоєнний період. З-поміж інших на Захід вирушили з різних регіонів України Іван Кошелівець, Богдан Кравців, Юрій Шевельов, Володимир Державин, Іван Багряний, Яр Славутич, Ігор Качуровський, Емма Андіївська, Дмитро Нитченко-Чуб, Зоя Когут, Ганна Черінь (Галина Паньків), Ігор Костецький, Роман Колісник, Роман Кухар, Олекса Гай-Головка тощо. У 40-х роках більшість з названих письменників, тисячі безіменних вигнанців з радянської України тимчасово осідали в розгромленій Німеччині, у таборах переміщених осіб. Вони не загубилися у веремії війни і повоєнної руїни, а відразу закладали просвітні, церковні, літературні організації й установи, в тому числі письменницькі, газетно-журнальні, видавничо-книжкового профілю (МУР, «Арка», «Слово», «Сучасність», «Пролог»).

З початку п'ятдесятих, протягом шістдесятих років культурне життя вимушеної української діаспори набувало сталих організованих форм. Тепер усі конфігурації і структури вже описані, зафіксовані, ставши предметом навіть підручників, як-от «Історія української еміграції: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1997». То ж вони функціонують як факт і фактори того культурного простору, на якому все виразніше складалася духовна реальність з відчутним взаємотяжінням людських феноменів – приятельських груп, динамічних осередків, що пронизували взаємну циркуляцію різнотипними *контактами* й процесами – листування, зустрічі, телефонні розмови, зібрання, з'їзди, полеміка і т.п.

Варто наголошувати і на такому, здавалось би, суто індивідуально-особистісному

1 Яннарас Х. Варіації на тему Пісні Пісень / Пер. з грецької. – К.: Дух і Літера, 1999. – С.15.

чинникові, як складання подруж, формування сімей (родин), народження в емігрантів дітей. З цього погляду знаковими є такі «пари», як-от: Емма Андіївська – Іван Кошелівець, Юрій Тарнавський – Патриція Калина; Остап Тарнавський – Марта Сеньківська-Тарнавська; Михайло Ситник – Ганна Черінь... Одні з названих подруж залишалися міцними, давши згодом паростки, інші розлучились, зберігши свої імена чи псевдоніми в літературному житті, внівши ферментацію в процеси тяжіння / відштовхування обдарованих особистостей.

Для історико-літературного процесу і для спадкоємності поколінь у культурі вагоме значення мають фактори виникнення і розпад *творчих об'єднань*, які поставали поміж народами, націями, сягаючи міждержавних параметрів (ОУП «Слово», Нью-Йоркська група письменників). Естетичні оцінки діяльності таких об'єднань впливають не стільки з етнічно-психологічних, світоглядно-вікових критеріїв, скільки з творчих намірів учасників, характерів їх обдарованості. Орієнтація на традиційність і новаторство, закоріненість у звично апробоване чи спроможність витворювати оригінальні зразки, мотивуючи новітні парадигми креативності, – це *найістотніше* в збагаченні національної літератури у взаємодії *свого рідного / чужого, інішого, позиченого*. Про органічність і самобутність культури, як і про людське спілкування знову ж можемо сказати словами Хр. Яннара: «Ми прилучаємося до життя в кожній миттєвій повноті любовного зв'язку... Наше тіло – біологічний плід динаміки зв'язків, природна неповторність перебігу спілкування і наша *особистісна ін шість* (курсив наш – Р.Г.) – динамічний плід неповторності слів, послань, участі, взаємності»².

Про *нездоланність зустрічного тяжіння* у духовній культурі українства з материкової і діаспорної частинок національного організму свідчать не тільки антології, укладені обабіч залізної зависи, спорудженої розколом світу, такого роду тяжіння поглиблюється і розширюється, розпросторюється в регулярних альманахах, часописах, спільних проектах, які продовжують здійснюватися в 70-х-80-х роках уже минулого століття (наприклад, *«Зерна»*. Літературно-мистецький альманах українців Європи; *«Сучасність»*. Спільне видання асоціації українознавців та видавництва «Пролог»; *«Світовид»*. Видання київської організації Спілки письменників України, спілки театральних діячів України та Нью-Йоркської групи; *«Визвольний шлях»*; *«Дукля»*. Спілка письменників України Словаччини; *«Кур'єр Кривбасу»*).

Але про *пожвавлення, активізацію та актуалізацію* згадуваних тут векторів простору, духовних зустрічей на терені українства на стику 1990/1991 років годі було б писати, не згадуючи когорти «перших хоробрих» у проламуванні тотальних перешкод. Назвемо таких як-от: Дмитро Павличко, Іван Драч, Микола Вінграновський, а за ними – Микола Жулинський, Володимир Яворівський, Павло Мовчан і т.д. Вони ще за горбачовської перебудови зводили «мости» порозуміння.

Тільки тоді на благодатному ґрунті, коли нарешті з'явилися в Україні викляті «антирадянщани», «буржуазні українські націоналісти», розтанула крига взаємної настороженості і недовір'я. Появилися на магістральному шляху до державної незалежності діяльні промотори не тільки до соборності, а й до злиття окреслюваних тенденцій, розполовиненої етнічної ментальності. Були це спочатку і насамперед народні депутати Олесь Гончар, Роман Іванчук, Роман Гром'як, Володимир Панченко, Лесь Танюк і обрані до українського парламенту «дисиденти» Левко Лук'яненко, В'ячеслав Чорновіл, Михайло і Богдан Горині, Михайло Косів, потужно підсилені правозахисниками-публіцистами: Євгеном Сверстюком, Іваном Гелем, Юрієм Бадзьо, недавніми поетами-в'язнями, як покійний Василь Стус, Ігор Калинець, Ірина Стахів-Калинець, Степан Сапеляк, які до того ж стали віруючими, релігійно-активними літераторами.

Остаточно розвіявся туман наукового «атеїзму»: сталося те, про що писав у книзі «Блудні сини України» Євген Сверстюк: «Згода буде – незгода руйнує. Злагода має в собі Божественну силу від Бога-Творця»³.

Творчість митців української діаспори стає зараз духовним надбанням всеукраїнського читача. З часу проголошення нашої незалежності книги українських поетів і

2 Яннарас Х. Варіації на тему Пісні Пісень / Пер. з грецької. – К.: Дух і Літера, 1999. – С.26.

3 Сверстюк Є. Блудні сини України. – К.: Либідь, 1993. – С.156.

письменників в екзилі почали повертатися на рідну землю. Сьогодні вже добре відомі імена Богдана Бойчука, Романа Бабовала, Богдана Рубчака, Патриції Калини, Ганни Черинь, Ігоря Качуровського, Віри Вовк, Яра Славутича, Зої Когут, Дмитра Нитченка-Чуба, Олекси Гай-Головка, Петра Криницькі та багатьох-багатьох інших. Окремі з них уже видали по декілька нових книг в Україні.

До перевидання їх творів, популяризації і наукового дослідження причетні особисто Петро Сорока⁴, Олександр Астаф'єв⁵, Степан Хороб⁶, не кажучи вже про здавна відомих літературних критиків, як-от: Микола Ільницький, Тарас Салига, Микола Жулинський й оборонці біблійно-релігійного дискурсу в українській літературі: Віра Сулима, Володимир Антофійчук, Лілія Гром'як і наймолодша генерація філологів.

Так замикається коло духовного взаємтяжіння українства – розмивання «атеїзму», звільнення від релігійної байдужості, реанімація «найвеличнішої любові, скерованої до Особи Бога»⁷.

Величому завданню прислуговуються навіть давно померлі митці (в іпостасі традиції). Той же Христос Яннарас про них пише: «Поети, композитори та художники, котрі вже багато років лежать у землі, – висхлі голі кістки, але їх слово продовжує жити. Продовжує жити в особистісній безпосередності. Наскільки довіряєш себе зв'язку, настільки розквітає в тобі особистісна іншість інших слів, їхня «душа». Наскільки віддаєш себе любові, настільки й зринає ностальгічна надія на безсмертя і твоєї власної «душі». Християнська «віра» освітлює ностальгічну надію на сходінках любовного очікування»⁸.

Такі постулати ми приймаємо і поділяємо як методологічне наставлення у підході до «чистої» лірики і тієї поезії, що плекалася серед емігрантів у тузі за Богом, за релігією, за Батьківщиною, особливо серед творчих жінок, які дозрівали в «лоні» української ментальності, народжувалися (в буквальному сенсі) в українських матерів і втішались не проповідництвом своєї любові, а жили як «мироносиці», «блаженні поміж жінками... бо вони породили Спасителя нашого».

4 Сорока П. Вивільнення світла, або Літературний портрет Марти Мельничук. – Тернопіль: Тайп, 2001. – 96 с.

5 Астаф'єв О.Г. Неокласицизм: гармонія як дискурс // Лірика української еміграції: еволюція стильових систем. – К.: Смолоскип, 1998. – 313с.

6 Хороб С. На літературних теренах. Дослідження, статті, рецензії. – Івано-Франківськ: ПНУ ім. В.Стефаніка, 2006. – 409 с.

7 Яннарас Х. Варіації на тему Пісні Пісень / Пер. з грецької. – К.: Дух і Літера, 1999. – С.65.

8 Там само. – С.45.

РОЛЬ МІЖЛІТЕРАТУРНОЇ РЕЦЕПЦІЇ У КУЛЬТУРНОМУ ДІАЛОЗІ УКРАЇНИ І США У XX СТОЛІТТІ (НА ПРИКЛАДІ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ КАРЛА СЕНДБЕРГА)

Міжнародні контакти у галузі культури протягом XX і початку XXI століття стали інтенсивними, різнобічними і глибшими. У літературознавчих колах досить часто вирують дискусії щодо діалогу між різними літературами, оскільки саме цей вид мистецтва є найкращим посередником у культурних зв'язках народів.

Україна як держава, як культурний феномен не може бути осторонь від світових культурно-інформаційних процесів. А, отже, взаємопроникнення, взаєморозуміння літератур – постійний предмет осмислення. Упродовж багатьох десятиліть наші читачі через штучне відмежування української літератури від європейського і американського контекстів не мали змоги повноцінно ознайомитися з творчістю окремих митців світового значення. Література нашого народу збагачувалася лише тими інтерпретаціями, які допускала тодішня цензура. Сфера україномовних перекладів була досить звуженою, і більшість творів, зокрема письменників США, перекладалися російською. Така ситуація спричинила той факт, що в українському літературознавстві інформація щодо критичної рецепції творчості американських письменників подавалася дуже збіднено, а літературна скарбниця України не поповнювалася перекладами творів навіть досить відомих митців США.

Говорячи про українсько-американський літературний діалог, варто відзначити, що багато українських літературознавців неодноразово зверталися до вивчення літератури Сполучених Штатів Америки. Грунтовні статті Д.Затонського, Т.Денисової, К.Шахової, Р.Зорівчак, Р.Доценка, Ю.Лідського та інших фахівців простежують здобутки американської літератури, динаміку літературознавчого процесу.

Але новітні дослідження діалоговості культури дозволяють по-новому акцентувати літературні взаємини українців і літераторів США на рівні не тільки культури в цілому, а й щодо окремих персоналій. Увіразнює цю проблему саме рецептивний підхід до літературних контактів і постаті письменників, які є об'єктом нашого розгляду (К. Сендберг, І. Кулик, Г. Черінь), і зокрема метою статті – простеження динаміки міжлітературної рецепції поетичної творчості Карла Сендберга в Україні. Справа в тому, що тривалий час поезія цього американського поета проникала в український літературний процес виключно в російськомовних перекладах, оскільки Івана Кулика як українського перекладача та інтерпретатора, який ще у 20-30-х роках XX століття, по суті, першим представив Карла Сендберга вагомо по-українськи, було репресовано, а його творчість вилучено з читацького обігу. Його український Карл Сендберг був невідомий навіть фахівцям.

По-друге, Ганна Черінь (Галина Паньків), що мешкала в США і давно захоплювалася поезіями К.Сендберга і багато перекладала з їх, трактувалася в колишній УРСР як націоналістка, тому також залишалася невідомою українським читачам.

По-третє, добір поезій К.Сендберга в 30-40-х роках на теренах СРСР був тенденційним (однобічним), а літературно-критична інтерпретація текстів американського співця здійснювалася з соціологічних позицій, відповідно до вимог соцреалізму, то це також спотворювало рецепцію його творчості і світогляду.

Названі (тепер відомі) фактори звужували діалогову ситуацію, яка об'єктивно складалася з приводу творчості К.Сендберга в українському геополітичному просторі. Унікати таких соціально-політичних та естетично-літературних причин, що зумовлювали конситуацію літературної рецепції творчості і постаті К.Сендберга, не могли ні пропагандисти, ні дослідники періоду колишнього СРСР і на пострадянському просторі. Тільки зі